

Staré nemusí vždy znamenať prekonané

Roman Cardal

24. mája 2022 ✚ *Spoločnosť* ✚ *Filozofia*

Ak by sa niekto čudoval, prečo sa výrazne zaoberáme svetom antických filozofov, mohli by sme odpovedať, že „návraty k počiatkom“ sú zvyčajne celkom užitočné. Dynamika „návratu k počiatkom“ nie je typická iba pre mýtické myslenie. Je to niečo, čo je nevyhnutne spojené s ľudským myslením a s čím sa stretávame vo všetkých dobách a vo všetkých oblastiach ľudského poznania. Môže sa to zdať ako prehnané tvrdenie, ale všetko možno objasniť poukázaním na jednu vec. Ak chceme niečomu skutočne porozumieť, snažíme sa „prísť problému na koreň“ čiže odhaliť *princípy* skúmanej reality. A *princípy* nie sú ničím iným ako *počiatkami*. Žiadna seriózna myšlienková činnosť sa nezaobíde bez „návratu k počiatkom“.

Zdroj: flickr.com

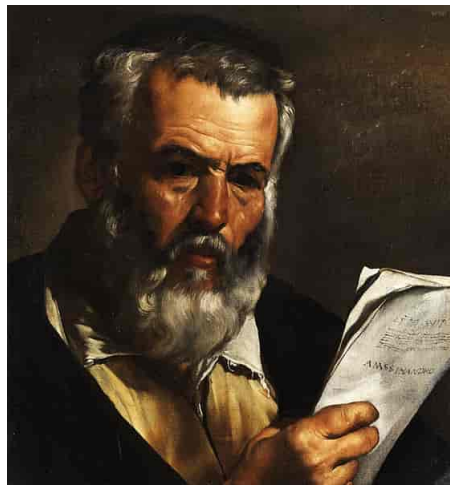
Už sme mali možnosť vidieť, že prví grécki filozofi dali tomuto nevyhnutnému myšlienkovému postupu úplne novú podobu. Prejavovalo sa to u nich v tom, že hľadali tzv. *arché* všetkých vecí, teda ich princíp či princípy. Týmto spôsobom napĺňali hlbokú ľudskú túžbu po poznaní, ktorú nemožno uspokojiť bez objavovania princípov vecí a udalostí. Nešlo im o veľké mýtické konštrukcie, ale o nájdenie základného „programu“ či „kódu“, podľa ktorého je štruktúrovaná realita. Dnešný čitateľ ich textov sa môže zasmiať nad ich „primitívnym“ obsahom, ale ak tak urobí, pristupuje k nim anachronicky. Premieta do nich – a teda do veľmi vzdialenej minulosti – požiadavky a kritériá, ktoré sú platné pre jeho súčasnosť. A to si zaslúži ešte väčší výsmech než prvé pokusy antických filozofov o racionálny výklad sveta.

Napriek tomu sa zdá byť prehnané domnievať sa, žeby sme zo štúdia týchto starovekých prameňov mohli mať nejaký väčší úžitok. Moderný človek poučený vedou sa totiž na svet pozerá úplne inak ako ľudia, ktorí o ňom nemali a nemohli mať ani najmenšiu predstavu. Načo sa hrabať v starých ideologických haraburdách, keď sme si už osvojili novoveké predstavy o veľkom tresku, vývoji vesmíru, histórii hviezd, evolučnom pôvode vecí, nekonečne atď. Nič podobné ani len na um neprišlo antickým mysliteľom, preto je lepšie prenechať ich štúdium historikom, ktorí pracujú ako archivári dávno minulých čias.

Avšak také jednoduché to nie je. Akési tajomné spojenie medzi počiatkami filozofického poznania a moderným vedeckým pohľadom na realitu sa ukazuje napríklad vo filozofii milétskeho mysliteľa Anaximandra. Delí nás od neho skutočne veľká časová priepasť. Bol osobným priateľom prvého filozofa

Tálesu, čo znamená, že nemal k dispozícii nijaké pramene nejakej predchádzajúcej filozofickej tradície. Takmer a priori by sa teda dalo povedať, že nás nemohol naučiť nič zaujímavé ani dôležité, pretože bol jedným z tých, ktorí sa práve prebúdzali z dlhého mýtického spánku. Obrazne povedané, musel len ospalo skúmať svoje okolie a až po väčšom precitnutí z neho mohol pochopiť niečo podstatnejšie.

Keď sa však pozrieme na fragmenty, ktoré sa od neho zachovali, a na svedectvá iných autorov o jeho myslení, zistíme, že sa „rozkukal“ neuveriteľne rýchlo. Prvý filozofický spis s názvom *O prírode* (Peri fyseós) pochádza práve od neho. „Návrat k počiatkom“ u neho vyzeral tak, že za počiatok všetkých vecí označil tzv. *apeiron*, tzn. neobmedzenú látku, z ktorej sa rodí všetko, čo existuje. Možno v tom vidieť celkom slušný záblesk inteligencie, pretože celá táto myšlienka je nesená presvedčením, že veci vnímané našimi zmyslami *nie sú niečím pôvodným*, ale *niečím odvodeným*, takže musia vychádzať z nejakej predchádzajúcej reality, ktorá je takto ich príčinou a nutnou (i postačujúcou) podmienkou.

Anaximandros z Milétu

zdroj: wikimedia commons

Ďalej je v tomto názore implicitne obsiahnutá myšlienka, že bytostne taká základná príčina a podmienka kozmu nemôže vykazovať rovnaké vlastnosti, ktoré sú preň typické. Pre náš kozmos je charakteristické, že sa skladá z *mnohých a navzájom odlišných skutočností* a že je aj napriek svojej značnej veľkosti *obmedzený*. *Apeiron* ako prvý princíp všetkého musí byť preto *neobmedzený* a nesmie v sebe niesť tie znaky, s ktorými sa stretávame v aktuálne jestvujúcom kozme. Neskladá sa teda z nejakých mnohých prvkov, ale obsahuje všetko vo svojej *pôvodnej jednote*.

Táto pôvodná jednota *apeironu* je zdrojom všetkého, čo je konečným spôsobom. Konečné skutočnosti vystupujú zo svojho neobmedzeného princípu takým spôsobom, že dochádza k „narušeniu“ jeho harmónie. Každá konečná vec je zároveň podobná i nepodobná svojmu princípu – podobná svojou vnútornou jednotou a rovnováhou, nepodobná tým, že ju tvoria protichodné sily, ktoré neustále ohrozujú jej vnútornú konzistenciu. Práve z toho dôvodu sú vzniknuté skutočnosti po určitom čase odsúdené na zánik, na návrat do „svojho“ pôvodného a bytostne stabilnejšieho stavu. Vstup do existencie hodnotí Anaximandros ako „bytostnú vinu“ a nespravodlivosť, ktorú treba odpykať zánikom vzniknutého. Zánik a smrť nie sú niečo škandálne, pretože sú výrazom návratu k pôvodnej harmónii (spravodlivosti).

Podľa Anaximandra začal náš vesmír existovať tak, že z univerzálnej pralátky (*apeiron*) sa oddelili prvé protiklady (teplo a chlad), čo viedlo k vzniku ohnivej gule, ktorá sa roztrhla a jej časti začali expandovať do priestoru. Ich postupným ochladzovaním nadobudli podobu planét, medzi ktoré patrí aj naša Zem. V tejto vízii bolo možné vidieť obrysy teórie veľkého tresku *ante litteram*. Na Zemi potom dochádzalo k vzájomným interakciám medzi rôznymi prvkami, na jej povrchu sa objavila voda, zrodili sa prvé organizmy, z rýb sa vyvinuli ďalšie živočíchy, z ktorých niektoré prešli na súš, a v následnom evolučnom procese sa nakoniec objavili ľudia. Evolučná myšlienka je jasne formulovaná už u Anaximandra. Nebeské telesá nie sú pevne ukotvené v priestore, ale voľne sa v ňom vznášajú. Zem nepadá do hĺbín vesmíru, pretože ju v jej polohe držia sily iných telies. Celý vesmír sa časom opotrebuje a zrúti sa do pôvodného stavu (prechod do situácie úplnej neurčitosti). Keďže *apeiron* je neobmedzený, vznikajú z neho *nekonečné svety* v súčasnosti aj v nekonečnom časovom cykle.

Nemusíme už ďalej pokračovať vo vymenúvaní myšlienok tohto starogréckeho filozofa. Bystrý čitateľ sám pochopí, v čom spočíva dôležitosť štúdia podobných antických prameňov. Svedčia totiž o mnohých zaujímavých veciach. Napríklad o tom, že ľudia v dávnej minulosti mohli predvídať to, čo sa v plnej sile objavilo až o mnoho stáročí neskôr. A tiež o tom, že moderné myšlienkové paradigmy nemusia byť vždy také nové, ako sa často prezentujú. To by nás mohlo doviesť k spravodlivejšiemu hodnoteniu myšlienkových výkonov našich dávnych predkov. Nasledujúci citát Emmanuela Severina dobre vystihuje to, k čomu sme chceli dospieť: „*Veľké témy a problémy západného myslenia sú už prítomné v niekoľkých málo slovách zachovaných z Anaximandrovej filozofie.*“

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/stare-nemusi-vzdy-znamenat-prekonane/>